

ТОЛЕРАНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ПЕРШИЙ КРОК ДО ІНТЕГРАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ВИЩІЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

УДК 371.311.3:179.9

О.О. Добровіцька,
*Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»*

Соціальні перетворення в XXI столітті передбачають, що толерантні взаємини між людьми повинні стати соціальною нормою сучасного суспільства, прийнятою і узаконеною на державному і міждержавному рівнях. Сьогодні в умовах соціально-економічних перетворень посилюється соціальне розшарування суспільства, відтворюються різні форми соціальної нерівності, спостерігається активізація процесів маргіналізації цілих соціальних груп. Особливо негативний вплив суспільства виявляється відносно підростаючого покоління, зокрема молоді з особливими потребами.

Соціальна інтеграція об'єктивно вимагає від людей взаємного терпіння, визнання різноманіття як цінності, проте в реальності відбувається зворотне, можливо, унаслідок неадекватного суб'єктивного віддзеркалення дійсності окремими людьми і соціальними групами. Як основа гармонізації соціальних стосунків, формування позиції співпраці і взаєморозуміння, готовність прийняти інших людей, може виступати толерантне середовище. Це створює необхідні передумови для переходу від принципу соціальної корисності до соціальної толерантності, до визнання і пошани прав і гідності кожної людини незалежно від її здібностей чи переконань.

Вивчення проблеми соціальної інтеграції молоді з особливими потребами знаходимо у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених І.Іванової, А.Капської, К.Кольченко, С.Пальчевського, П.Таланчука, О.Ярської-Смірної та інш., які акцентують увагу на перебуванні молоді в інтегрованому навчальному середовищі, що сприятиме її

соціальному й професійному зростанню. Що ж до проблеми дослідження формування толерантного середовища для студентів в умовах інтегрованого навчального середовища, то слід визнати, що ця тема на сьогодні практично не досліджена.

Мета нашого дослідження полягає у створенні толерантного середовища, як ефективного способу інтеграції студентів з особливими потребами у навчальний заклад.

Створення „суспільства для всіх”, в якому всі особи, кожен з яких володіє правами і обов'язками, покликані грати активну роль у соціумі і є метою соціальної інтеграції. Поняття „соціальна інтеграція” розглядається в енциклопедії освіти як, „процес і стан поєднання складових частин соціуму, передусім індивідів і груп в єдину соціальну цілісність або систему” [3]. Таке суспільство повинне ґрунтуватися на пошані всіх прав людини, культурному і релігійному різноманітті, соціальній справедливості та обліку особливих потреб уразливих груп, що знаходяться в несприятливому стані, демократичній участі і домінуванні права. Сприяння соціальному розвитку вимагає переосмислення цінностей, цілей і пріоритетів на користь забезпечення загального добробуту, зміцнення і підтримки соціальних інститутів та політики. Пошана людської гідності, всі права людини, свобода, рівність і соціальна справедливість є основними цінностями в будь-якому суспільстві [6].

Молодь з особливими потребами є тією соціальною групою, яка вимагає до себе пильної уваги дослідників. Це пов'язано з маргінальністю молоді, яка обумовлена, по-перше, статусною невизначеністю і пошуком соціальних ролей, а також труднощами їх

засвоєння. По-друге, вікові психологічні особливості створюють додаткові умови для радикальних ідей і їх реалізації в повсякденному житті. І саме тому, вивчення соціальної поведінки молоді, а також формування толерантності є необхідністю при подоланні існуючих або можливих форм прояву нетерпимості в молодіжній сфері.

Сьогодні необхідно змішувати акценти з питання „що може, а чого не може людина з особливими потребами” до питання „що необхідно зробити, щоб людина з особливими потребами була рівноправним членом суспільства”. Необхідно докорінно змінити домінуючі соціальні стереотипи в питанні про роль людини з особливими потребами у соціумі. Соціальна інтеграція молоді з особливими потребами в освітній простір України – це один із напрямів гуманізації всієї системи освіти, що відповідає пріоритетам державної політики та має відображення у Національній Доктрині розвитку освіти.

Термін „людина з особливими потребами” не є усталеним в нашій країні і під ним здебільшого розуміють людей з функціональними обмеженнями (інвалідів). С.Пальчевський називає їх „молоді інваліди” або „діти з функціональними обмеженнями чи особливими потребами”. А.Капська у своїх працях частіше використовує термін „інвалід”. „Люди з обмеженнями життєдіяльності” – зустрічаємо у працях А.Шевцова. П.Таланчук, уникаючи психологічно деструктивного терміну „інваліди”, вважає що найбільш прийнятним є вживання терміну „людина (молодь) з особливими потребами”, якого будемо дотримуватися і ми у подальшому викладі матеріалу.

За статистичними даними Міністерства освіти і науки України, у 2009-2010 н.р. загальна кількість студентів, які навчаються у вищих навчальних закладах складає близько 1 млн. 200 тис. осіб., з яких близько 10 тис. студенти з особливими потребами. Це лише незначна частина молоді, яка виборолла своє право навчатися, незважаючи на непристосованість, чи скоріше неготовність вищих навчальних закладів до надання освіти людям вищезазначеної категорії. Лише одиничні випадки навчальних закладів в нашій державі мають безбар’єрний доступ до навчальних корпусів (наявність пандусів, спеціальних сходинок, ліфтів), технічне обладнання (збільшувальні лупи, екрани, спеціальні сканери, комп’ютери), навчально-методичне та програмне забезпечення тощо.

Відповідно, проблеми навчання та виховання, а також створення умов для інтеграції молоді з особливими потребами у навчальні заклади потребують нагального вирішення.

В сучасному українському суспільстві необхідно формувати думку про те, що людина з особливими потребами має право користуватися можливостями цього суспільства

і повинна спілкуватися зі своїми здоровими ровесниками. Потрібно робити все для подолання усталених стереотипів сприймання хворої дитини як аномальної, дефективної, а також викорінювати зі свідомості людства рудимент соціальної ексклюзії (виключення), яка пригальмовує інтеграцію людини з особливими потребами до соціуму.

Для успішного входження в суспільство таких людей необхідна організація їх навчання і виховання в інтегрованих умовах, що забезпечить соціальний, емоційний та когнітивний розвиток кожного студента з особливими потребами з тим, щоб він відчував себе повноцінним учасником соціального життя закладу. Адже „кожна людина, незалежно від стану здоров’я, наявності фізичного чи розумового порушення, має право на одержання освіти, якість якої не різниться від освіти здорових людей”. Цей принцип, відтворено у Загальній декларації прав людини (1948 р.), у Конвенції про права дитини (1989 р.), інших міжнародних документах та в Конституції України, покладений в основу організації інтегрованої освіти людей з особливими потребами, котра впроваджується з метою реалізації їхнього права на рівний доступ до якісної освіти та права вибору навчального закладу і форми навчання.

Спільне навчання у інтегрованих навчальних закладах студентам з особливими потребами, з одного боку, допомагає адаптуватися до нормальних життєвих ситуацій, інтегруватися в загальний соціум, позбутися почуття ізольованості, відчуження, сприяє зникненню соціальних бар’єрів та сегрегації, з іншого боку – це вчить інших студентів спілкуватися та працювати разом, формує в них почуття відповідальності за товаришів, які потребують допомоги, емпатії, відкритості.

Зауважимо, що відсутність інтегрованого навчання породжує певну соціальну ізоляцію людей з особливими потребами, що базується на ряді причин, головними з яких є: неготовність самого суспільства сприймати людей з особливими потребами рівними собі, проблема безбар’єрного пересування до соціальних інфраструктур, власна низька самооцінка та дискримінаційне перебування у соціумі людей вищезазначеної категорії.

Значну роль відіграє середовище в якому перебувають учасники навчального процесу. За О.Безпалько поняття „середовище” – це сукупність умов існування людини та суспільства [1, с. 25]. На нашу думку, створення у навчальному закладі толерантного середовища поліпшить інтеграцію молоді з особливими потребами у суспільство, зокрема, у соціальне життя ВНЗ.

Завдяки зусиллям ЮНЕСКО в останні роки поняття „толерантність” стало міжнародним терміном. Визначимо, що таке „толерантність”. У преамбулі статуту ООН поняття толерантності розглядається як „проявляти

терпимість і жити разом, в мирі один з одним як добрі сусіди". В Декларації принципів толерантності стверджується, що толерантність це „прийняття і правильне розуміння великого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності”, „...коли кожен вправі дотримуватися своїх переконань, і признає таке ж право за іншими” [2]. У педагогічному словнику знаходимо, що „толерантність – це терпимість до чужих думок, вірувань, переконань, поведінки” [5, с. 448].

Соціолого-педагогічний словник подає толерантність, як „зважене, терпиме ставлення до чужих позицій, вірувань, переконань, думок” [7, с. 274].

Візьмемо за основу „прийняття іншого у всьому різноманітті, відмову від нетерпимості до іншого незалежно від соціального статусу, майнового стану, стану здоров'я”. Толерантність не повинно передбачати прояв жалю, потурання, поблажливе ставлення, відмову від власних інтересів, а має проявлятися в активному пошуку спільних поглядів і можливості вибору. Таким чином, толерантність розуміємо як готовність сприймати інших такими, якими вони є, активну взаємодію зацікавлених сторін та прихід до спільної думки. Толерантне відношення до іншої особистості передбачає визнання та розуміння того, що особистість не просто інша, але і має право бути іншою.

Виступаючи, свого роду, координатором соціальних процесів в інтегрованому закладі, толерантність сприяє уникненню конфліктних ситуацій у студентському середовищі, формуванню демократичної особистості, визнання рівності, відкритості, взаємодопомоги, низькому рівню тривожності, активної життєвої позиції і відчуття відповідальності за інших. Завдяки толерантним відношенням оптимізуються стосунки в мікросередовищах закладу (академічна група, курс, факультет). Формування толерантних відношень у студентському середовищі інтегрованого закладу є складним та тривалим процесом. Адже толерантність не передається по спадковості, а формується в процесі життєдіяльності людини, в процесі постійної роботи над собою, здатністю проявляти терпеливе ставлення до людей з обділеним здоров'ям і вадами фізичного стану.

Створення толерантного середовища у закладі інтегрованого типу забезпечує:

- відкритість, розуміння причин інвалідності та специфіки хвороб, навчання основам взаємного існування;

- відмову від насилля та пошук конструктивних шляхів вирішення суперечок і конфліктів;

- виховання альтруїзму, поваги до інших, здатність розуміти інших із збереженням власної індивідуальності;

- опір на почуття власної гідності та здатність признавати інших у всій різноманітності.

В умовах толерантного середовища всі учасники освітнього процесу повинні отримувати не лише знання та інформацію про толерантність, але перш за все набувати життєвий досвід у відкритому демократичному суспільстві, в якому свобода кожного розвивати свою індивідуальність не обмежується рамками неприйняття, відчуженості, ворожості, незалежно від соціокультурної приналежності кожного учасника до певної групи за будь-якою ознакою, що визначає його як „Іншого”.

Створення толерантного середовища ґрунтується і на ідеях гуманістичного напрямку в теоріях особистості, що розглядають її розвиток як реалізацію потреби людини в самоактуалізації (А. Маслоу, К. Роджерс), що усвідомлюють значущість сприятливих взаємовідносин суб'єктів освітнього процесу та через створення умов для свободи, емоційного благополуччя, позитивної мотивації і творчості. Змінюючи поведінку людини та її індивідуальність, але залишаючи без змін середовище, ми отримуємо тимчасові успіхи, що не вирішує докорінно проблеми виховання толерантної особистості, тому слід розглядати взаємодію людини з оточуючим середовищем. Про це пише російський дослідник П.Ф. Лєсгафт: „...розвиток індивідуальних і соціальних властивостей, ...розумове, моральне, естетичне – виявляється не спадковістю, а впливом оточуючого середовища: умовами життя, праці, традиціями, обрядами, звичками, відмінностями в звуках мови, на якій ми звикли передавати всі наші думки і відчуття, педагогічними цілеспрямованими вправами – вихованням” [4, с. 228]. Наявність толерантного середовища у ВНЗ призводить до впливу на об'єктивні обставини життєдіяльності студентів і на суб'єктивну основу їх особистості. У такому середовищі формується і відпрацьовується соціальний досвід, студенти вчать сприймати складні життєві ситуації, зникають прояви соціальної і матеріальної нерівності, формується гуманістична спрямованість. Студент засвоює систему цінностей, норм стереотипів суспільства, у нього складається система внутрішніх регуляторів, звичайних норм поведінки. У даному середовищі він не лише адаптується до життя, до соціуму, але є творцем свого життя, перетворює себе, самореалізується.

Отже, створення толерантного середовища у навчальному закладі є дієвим та ефективним способом для інтеграції студентів з особливими потребами у освітній простір. Перебуваючи у сфері взаєморозуміння, терпимості, відкритості, сприйняття один одного „на рівних”, студенти з особливими потребами зможуть швидше інтегруватися у здоровий соціум, реалізувати власні можливості та активізувати свій потенціал в освітньому напрямку.

Перспективами подальших досліджень ми вважаємо розробку та апробацію педагогічних умов для ефективного формування у студентів толерантності в інтегрованому навчальному закладі.

Список використаної літератури

1. Безпалько, О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 86-92.

2. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3-4. – С. 175-179.

3. Енциклопедія освіти / [голов. ред. В. Кремень]. – К.: – Юрінком Інтер, 2008. – С. 912-913.

4. Лесгафт, П. Ф. Собрание педагогических сочинений. В 4 т. - М.: Физкультура и спорт, 1953. Т. 1. - 394 с.

5. Педагогічний словник / [ред.-упоряд. М.Ярмаченко]. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 528 с.

6. Программа действий Всемирной встречи на высшем уровне в интересах социального развития. Копенгаген, 6-12 марта 1995 года. [Електронний ресурс]: <http://www.un.org/russian/conferen/socsum/socch4.htm>.

7. Соціолого-педагогічний словник / [ред.-упоряд. В. Радула]. – К.: „ЕксОб”, 2004. – 304 с.